

Türk Tıp Dilinde Yapılan Yanlışlıklar

Nidai Sulhi ATMACA

Yanlışlığın bulaşıcılığı, dayanılmaz bir çekiciliği vardır. Dilde yanlış bir adlandırma yapılmaya görsün, bu yanlış kalıp hızla yaygınlık kazanır ve yeni türevlerinin doğmasına yol açar.

Tıp terimlerinin çok büyük kısmı Yunanca'dan ve Latince'den türetilmiş yapay kelimelerdir. Onların anlamları, kökenleri olan dillerden gelen özgün ve o anlamları belirten harflerde gizlidir. Bunlar Türkiyede :

- 1) Bazı gelenekler sonucu Fransızca söylenişle ve
- 2) Türkçe kökenli kelimeler için geçerli söyleniş kuralları o terimlere uygulanmak suretiyle yazılıyor. Oysa, bilimdeki evrensel terimler, özellikle tıpta, yabancı herhangi bir dilin sesi ile değil, mümkün olduğu kadar onların kökenlerindeki belirgin harfler kullanılarak yazılmalıdır. Bir yabancı terimi, eskiden kalma alışkanlıkla Fransızca söylenişine göre yazmak ve söylemek doğru değildir.

Birçok tıp teriminin sonuna getirilip, bir yangıyı belirten, yunancadan gelen (**it-itis**) ve bir benzerliği belirten gene yunancadan gelen "**id-eides**" ekleri varken, id'leri hep it yapanlarımız az değildir. Türkçenin bir özelliğini yabancı bir kelimeye uygulamaktan doğan bu yanlış sonucu id'li terimler anlamsız hale geliyor. Böbrek üstü bezi hormonları için kullanılan kortikoidler terimi yerine "**kortikoidler**" yazılırsa ve bunu bir tıp öğrencisi "beyin korteksi yangısı" zannederse kimse şaşmamalıdır.

Lösemi terimi, Türkçedeki geleneksel Fransız söyleyişinin bir ürünüdür. Yunanca leukos (beyaz) ve haima (kan) sözcüklerinden kurulmuş bu yapay terim, yunanca yazılışına sadık kalınarak, İngilizcede **leuk(a)emia**, Almandada **Leukämie** diye yazılıyor. Fransızlar, latin etkisiyle, Yunancanın k'sini c'ye dönüştürüp (yunancada c harfi yoktur) kelimeyi "**leucemie**" yapmışlar. Biz ise, **eu**'yu **ö**, **ce**'yi **se** diye okuyan Fransızlardan bunları hemen kaparak, leukos (beyaz)'u belirleyen k'yı yok edip "**lösemi**"ye ulaştığımız.

Dilimizde Arapça'dan gelen kalp para, kalpazan sözcüklerinin aynı kökten geldiği **kalp (sahte)** ve **kalb (yürek)** sözcükleri var. Fakat yürek yerine her yerde kalp yazmaktayız. Kalp

Dr.Nidai Sulhi ATMACA
İç Hastalıkları ve Sindirim Hastalıkları Uzmanı - ANKARA

diye yazanlar sahte demek istediklerinin farkında bile değildirler. Bu iki bambaşka nesne için iki yazılış şekli varken, tutup, kalb yerine kalp yazmak dildeki yararı heba etmektir ve anlaşılır şey değildir !

Latineden gelen “**immun**”u “**immün**” yapan dirgerlerimizin, gene Latineden gelen “**akupunktur**”u “**aküpüktür**” yapmadıklarına şükredelim.

Öte yandan, Fransızların hepsini j ile söyledikleri (**gene, general, genetique, genital, gerontologie**) sözcükleri Türkçede, nasılsa, **g** ile söyleniyor; **gen, general, genetik, genital, gerontoloji**. Bu böyle iken niçin şu aşağıdaki örneklerde **g**'leri **j** yapıyoruz ?

Angiografi (Yunanca angeion : damar) : **Anjiografi**

Digital (Latince digitus : parmak): **Dijital**

Hidrojen (Yunanca hydor :su, gennan:üretmek): **Hidrojen**

Generasyon (Latince generatio : üretme): **Jenerasyon**

Gimnastik (Yunanca gymnos : çıplak) : **Jimnastik**

Ginekolog (Yunanca gyne : kadın): **Jinekolog**

Marginal (Latince marginalis : kenar): **Marjinal**

Oksijen (Yunanca oxys : ekşi, gennan:üretmek) : **Oksijen**

Yunanca birlikte anlamına gelen “**syn**”i, “**sen**”, “**sym**”i de “**sem**” yaparak okuyoruz. Örnek :

Syndroma (Yunanca beraber gitmek) (**Sindrom okunur**) **Sendrom**

Synthese (Yunanca koymak,yerleştirmek) (**Sintez okunur**)

Sentez

Symposium (Yunanca sympinein: beraber içmek) (**Simpozyum okunur**): **Sempozyum**

Symptome (Yunanca symptoma: birbirine rastlamak) (**Simptom okunur**): **Semptom**

Em' leri **am**, **en**' leri **an** yapmak : Örnek :

Empirik (Yunanca empeiria : tecrübeye dayalı): Ampirik

Ensiklopedi (Yunanca enkylios + paideia : geniş bilgi) :

Ansiklopedi

Mentalite (Latince mens : düşünmek,akıl. Mentalis.ruhsal). **Mantalite**

Burada endoskopi'yi "andoskopi" yapmadığımızı şükredelim !

İn' leri **en** yapmak : Örnek :

İnfarktüs (Latince infarctus, infarcire : içine tıkamak) :

Enfarktüs

İnfeksiyon (Latince inficere : bulaştırmak, zehirlemek):

Enfeksiyon

İnsest (Latince incestus : yakın akraba ile seks) : Ensest

İndirekt (Latince in: gayri; directus : düz yönlü): Endirekt

Sık rastlanan bir söz : "**Sarılık salgını**". Bu tabir yanlıştır. Sarılık bir hastalık değil, birçok karaciğer veya safra yolları bozukluklarının bir sonucu ve belirtisidir. Sarılığa neden olan hastalıklardan biri bir **sıvaşkı (virus) bulaşısı (infeksiyonu)** olan bulaşıcı karaciğer yangısı "**karabağırca = hepatit**"tir. Burada doğru tabir ; **hepatit salgını** veya **sıvaşkıl karabağırca salgını** olmalıdır.

"**Kürtaj**" sözcüğü de yanlış yerde kullanılıyor. Fransızca "curettage'dan gelen, Türkçeleştirilmiş bu sözcük "kazıyarak temizleme" demektir. Dirgerlerimiz dahi kürtajı çocuk aldırma yerine kullanıyorlar. Oysa kürtaj çocuk aldırma değil, **gebeliğe son verme** şeklindedir. Kürtaj oldum yerine **çocuk aldırırım** denmelidir.

Zayıflamak isteyenlere ve şeker hastalarına beyaz ekmek yerine çavdar veya kepekli ekmek yemeyi önerenler az değildir. Bu bir safsatadır. Bütün ekmeklerin ana maddesi un, unun ana maddesi de nişastadır. Nişasta sindirim kanalında şekere dönüşür, fazlası insanı şişmanlatır, şeker hastasının şekerini yükseltir. Ekmeğin rengi beyazlaştıkça besin değeri düşer. Esmer ekmeklerin besin değeri daha yüksektir. Üstelik kepekli diye satılan ekmeklerdeki kepek oranı % 15 olması gerekirken, bu oran bunun yarısı kadardır ve yetersizdir.

"**HİV virüsü** " terimi kusurludur, içinde tautoloji (Yunanca ta auta legein : aynı şeyi söylemek) var. AİDS hastalığına neden olan sıvaşkı (virus) **Human İmmunodeficiency Virus** adı, HİV olarak kısaltıldı. HİV'in arkasına gene virus sözcüğünü eklersek iki kere virus demiş oluruz. Kusur buradadır. Aslında HİV demek yeter. Bunun anlaşılamayacağı düşünülürse AİDS virüsü yerine Hİ virüsü denilebilir.

"**Virüs**" değil, "**virus**" : Bu sözcük latince virus : **zehir**'den geliyor. Her ülke onu virus diye yazıyor ve kendi okuma kuralına göre okuyor (biz hariç). Anglosaksonlar **vayris**, Fransızlar

virüs, Almanlar **virus** diyorlar. Biz de Fransızlar gibi **virüs** diyoruz.

“**Eliza testi**” değil “**Elisa testi**” : Enzyme-Linked İmmuno Sorbent Assay’dan yapılmış bir kısaltmada “z” ye yer yok.

Serum, sadece, içinden kan hücreleri ve fibrinogen’i alınmış kan sıvısına denir. Bazı mikroplu hastalıklarda, mikrobu öldüren veya üremesini önleyen maddeler (antikorlar) içeren hayvan serumlarının (en çok at) hastaya zerkedilmesine “**serum tedavisi**” denir. Beslensin diye veya sağaltım amacı ile, damar içine verilen glukozlu su için serum tedavisi denmesi yanlıştır. Bunun yerine **infuzyon** ya da (**içitim**) denmelidir.

Hataların bir kısmı, yabancı dilde öğretim yapan okullarda, yabancı dildeki terimlerin Türkçelerinin öğrencilere bildirilmemesinden doğuyor. Kendi bilim dilimizi öğretmek ve geliştirmekle bu hataları önleyebiliriz. Dünyanın büyük özegin dillerinin Türklere öğretilmesi kuşkusuz yararlı, hatta gereklidir. Ama bu kendi dilimizi dışlayarak yapılmamalıdır; yapılırsa aşağıdaki gibi hatalar ortaya çıkar :

Türkçede **silisyum** denen elemente İngilizcede **silicon** dendiği için, silisyum yerine yanlış olarak silikon diyenler az değil. Bunu fen bilgilerini İngilizce ile öğrenenler yapıyor.

Bir başka silikon daha var: İngilizce, sonunda e ile, **silicone** diye yazılan, bazı kadınların göğüslerine, dudaklarına doldurdukları ve silisyum içeren yapay bir bileşiğin de adı Türkçede silikon. İkisine de silikon deyip bunları birbirine karıştırmak ayrı bir bilgisizliktir.

Kükürt yerine **sülfür** dendiği de oluyor. Çünkü İngilizler kükürte **sulphur**, Amerikalılar **sulfur** diyorlar (Biz tabii bunları fransızca imişler gibi ü ile söyleriz !). Türkçede ise, basit metal-kükürt bileşiklerine sülfür denir. Kükürt elementine sülfür denmez.

Yanlış olarak klor için “**klorin**”, iyod için “**iyodin**” diyorlar. Neden aynı.

Bazen sözü edilen “**Radioaktif ışın**” anlamsız bir terimdir. Radioaktif ışın yoktur, radioaktif madde vardır. Uranyum, radyum gibi ışın yayan maddelere radyoaktif madde denir. Bunların yaydığı ışınlar rastladıkları maddenin, bu arada havanın moleküllerini iyonize ettikleri için o ışınlara “**iyonize edici ışınlar**” denir, radiokatif ışınlar değil !

Lazer yazılmaz, “**Laser**” veya daha doğrusu “**LASER**” yazılmalıdır. Light Amplification by Stimulated Emission of Radioation sözcüklerinden yapılmış bu kısaltmada “z”ye yer yoktur.

Diabet mi **Diyabet** mi yazılacak ? Burada da Y’nin yeri yoktur.

“**Aliminyum**” veya “**alüminyum**” değil, **alüminyum**. Bu latince **alumen**’den geliyor; alumen şap demek, şap ise alüminyum içeren bir tuzdur.

“Sülfirik asit” değil, “Sülfirik asid” yazılmalı . “Kitle (insan topluluğu)” ile “Kütle” (Katı maddeler için küme, yığın) anlamındaki sözcükleri de sık sık karıştırılmaktadır.

Fransızca “Ascite”, İngilizce “Ascites”, eski Yunancada torba karşılığı *askites, askos*, Türkçe’de **Asit** olarak yazılmaktadır. Oysa mide suyundaki klorhidrik asid’e de asit denmektedir. Bunların karıştırılmaması için mide suyundaki klorhidrik asid’in **Asid** , karın zarındaki sıvı toplantısının da **Assit** olarak yazılması gerekir.

Allerji yerine **alerji (yadırca)**, Rh (**Eraş**) yerine Rehe, **batın** yerine **karın** denmelidir.

Yunanca’dan alınarak Fransızlar’ın “**pediatre**”, Anglosaksonlar’ın “**pediatrician**” olarak kullandıkları “**çocuk hekimi**” karşılığı terim, Türkçe’de “**pediatrist**” olarak değiştirilmiştir, oysa kalb uzmanına “**kardiolojist**” değil aynen Fransızca’da olduğu gibi “**kardiolog**” denmektedir.

Yaşamın 0-1 dönemi için genelde kabul edilmiş bir terim olan “**sütçocuğu**” yerine bazı bildir ve yazılarda “**infant**” sözcüğüne rastlanması da yadırganan bir tutumdur. Orta barsak yerine “**midgut**”, kıvrım anlamına “**kinking**” kullanılmasına da rastlanmaktadır.

İki ya da üç kelimelik Latince terimlerin Türkçe yazılarda kullanımı yazara göre değişmektedir. “**Arteria meningialis media**” ya da “**pseudopubertas precox**” ‘a rastlandığı gibi “**orta menengeal arter**”, “**yalancı erken puberte**”, bazen de “**psödopubertas prekoks**” olarak yazılmış metinlere rastlanmaktadır.

Son yıllarda tıp diline girmiş ve çoğunluğu İngilizce olan terimler de bir kargaşa konusudur. **Feed-back** karşılığı “**geri besleme**” mi olacaktır. “**Scan**”, “**sken**” olarak mı yazılacaktır ? Habis tümör bazen “**malign**”, bazen “**maling**”, bazen de “**maliyn**” olarak yazılmaktadır. “**Kötücül**” gibi Türkçe ve anlaşılabilir bir karşılık, belki daha uygun olacaktır

Latin ya da Yunan kökenli olmakla birlikte dilimize Fransızca etkisiyle girmiş terimlerin kullanımında farklılıklar olabilmektedir. Örneğin kimi yazarların Latince’ye bağımlı kalarak “**enfeksiyon**” olarak yazdıkları terimi, başkaları “**enfeksiyon**” olarak kullanmaktadır. “**Farinks-Farenks**”, “**intestinal-entestinal**” gibi terimler için de böyle farklılıklar söz konusudur.

Kolaylık olsun diye yaratılan kısaltmalar (acronym), neredeyse başlı başına bir konuşma dili haline gelmiştir. Değişik konuların izlenmesi sırasında o konularla ilgili özel kısaltmalar zaman zaman büyük zorluklar yaratmaktadır. Örneğin, mideden yemek borusuna geri kaçış’ın kısaltılmışı bazılarına göre **GERD** (**Gastro-Esophagial Reflux Disease**), bazılarına göre de **GÖR** (**Gastro-Özofajial Reflü**) veya **GÖRH** tarzında olup, kesinleşmiş bir kısaltma olmadığı için karışıklığa neden olmaktadır.

Kendilerini Arapça terimlerden kurtaramamış bazı ışınbilimciler akciğer ışınçekimine Arapça **Rie** ya da yanlış olarak **Ree** grafisi diyorlar. Yine Arapça kökenli **gaita**'yı **gayta** diye yazanlar neden Türkçe'si dışkı'yı kullanmıyorlar ki ?

Üniversite öğretim üyeliğine hazırlanan bir genç meslekdaşım, adı ulusal fakat dili yoz, XV.ci Gastroenteroloji Kurultayında sunduğu çalışmasında ilacın temizlenme dönemi yerine "**İlaçın washout dönemi**" , infüzyonu yerine **infizyonu** , TGD Ankara Şubesi'nin 28.02.1998 2 ci aylık toplantısında gaita yerine gayta, kanama yerine bulaş, malinyite yerine malinite ve ayrıca Türk Dil Kurumunun sözlüğünde mevcut olmayan "Tariflemek" kullanmış ve TGD'nin yayınladığı "İŞTE HELİCOBACTER PYLORİ" kitabının 54 sayfa,13 satırında; "*Mide mukozasının histolojisi ile endoskopik görünümde sıklıkla **korale** (uyumlu) değildir.*" tümcesinde hem düşüklük vardır ve hem de korale sözcüğü İngilizce ve Fransızca sözlüklerde artık mevcut değildir. 20 Haziran 2002 günü Ankara Gastroenteroloji Derneğinin alışlagelmiş aylık son toplantısında özofagus (eosophaeus), özefagus, Fransızcada anuskopi İngilizcede anoskopi şeklinde yazılan dışmalık içgörümü anoskopi olarak söylenmiştir.

Türkiye Sağlık ve Tedavi Vakfı Tıp Merkezi Hastanesi'nden hastalara verilen kabızlık sıkıbesi listesinin başında konstipasyon yerine "**KONSTÜBASYON**" yazılıdır. Arapça kabzetmek (tutmak) 'ten gelen **Kabızlık** yerine Türkçe'si **Peklik** varken, Fransızca Constipation (**konstipasyon**)'u **konstübasyon** diye kullananlar yabancı dili iyi bilmeyenlerin marifetidir.

1 Kasım 1928 günü, **1353** sayılı saptanan yasada Türk abecesinde yer alan harflerin nasıl okunacağı, söyleneceği belirtilmiştir. Buna göre ünsüzler kendilerinden sonra gelen bir e ünlüsü ile seslendirileceklerdir. Ancak **h** ve **k** ünsüzlerinin söylenişlerinde **ha** ve **ka** biçimlerinin yaygınlaşması yanında, kısaltmalarda harflerin İngilizce söylenişi giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu yasa, **1950**'li yıllarda çıkarılan "İnkilap Kanunlarının Korunmasına" ilişkin bir başka yasayla güvence altına alınmıştır. Abece devrimi, yasayla korunmasına, abece yasasında bulunan harflerin adı olmasına karşın, hergün binlerce kişi, bu yasaya karşı gelmektedir. Kimileri bu suçu, bilmişliğinden ya da bilinçsizliğinden; kimileri abecemize Arap abecesinin ya da Batı dillerinin seslerini de ekleyerek bilerek, isteyerek işlemektedir. Buna örnek H harfinin Ha şeklinde okunuşudur. İltihabi Barsak Hastalıkları Derneğinin kısaltılmış şeklini İBEHA diye okumak yanlıştır. Doğrusu İBEHE olmalıdır

1000 yıllarındaki Kur'an çevirilerinde, erdem öğretilerinde Arapça "merhamet", "**rahmaniyet**" kavramlarının eşanlamlısı olarak, "Bağırsak" sözcüğü son kertede yaygın biçimde kullanılıyordu. O yıllarda, biri "**Bağırsak**", öteki "**Bağırsuk**" olmak üzere,

söylenişleri benzer, anlamları ayrı iki sözcük vardı. "Bağursuk", bugün bağırsak diye söylediğimiz sindirim aygıtının adıydı (*Bk.Divan'ı Lugat-it Türk,c.IV*).

"Bağırsak"ise, ana karnındaki çocuğu besleyen göbek bağı, yaşambağı kavramlarıyla da, göğüs, bağır (bağına basmak) olgularıyla da ilintili bir sözcüktü ki, Arapların "rahm", "rahiym" sözcükleri de işte bu kavram alanını dile getirmekteydi. Arapça "rahim" sözcüğü, yüzyıllar öncesinin Türkçe'sindeki "bağırsak" sözcüğüyle anlamdaş olarak; bebeğin ana karnındaki yaşamını göbek bağı yardımıyla, güven içinde sürdürdüğü yere gönderme yapan, türev bir sözcüktür. Ayrıca"bağına basmak"ile de ilintilidir. "Bağırsak kişi" deymi, "merhametli insan" anlamıyla, 1000 yıllarında yazılmış Türk erdem öğretilerinde çok kez kullanılmış, erdem alanına özgü kılınmış, özel bir deyimdi (*Bk.Kutadgu Bilig*).

İlk Kur'an çevirilerimizde de bu sözcük Bismillahirrahmanirrahim'in Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır. "Ol bağırsak Tanrının adıyle. " Sonradan bu sözcük.Kur'an çevirilerimizden de, erdem öğretilerimizden de yok oluvermiştir. Kanımızca bunun nedeni,"bağırsak" sözcüğünün, benzer tınlı kötü anlamlı "bağursuk" sözcüğünü çağrıştırması; bu çağrışımın da "kutsal sayılanı gülünçleştirici" bir işleve açık olmasıdır.

*Bugün artık "bağursuk" sözcüğü unutulmuş, sindirim aygıtını nitelemek üzere "bağursuk" yerine "bağırsak" sözcüğü kullanılır olmuştur. Bu yüzden artık Arapça "merhamet"in eşanlamlısı olan "bağırsak" sözcüğünü bir erdemsel kavram adı olarak kullanamamaktayız. Biz de kitabımızda bağırsak yerine güncel konuşma dilimizdeki "barsak" sözcüğünü kullanmayı yeğledik. Müfide Küley'in 1966 basımı **Hazım Sistemi Hastalıkları, Menteş'in 1976 basımı **Klinik Gastroenteroloji ve Hamdi Aktan'ın yayıncılığında 1988 basımı **Gastroenteroloji** kitaplarında da "barsak" şeklinde kullanılmıştır.*****

Yabancı sözleri o dillerin imlasıyla yazmak ise vazgeçilmez bir tutum. Bu yüzden de o sözler birçok kişi tarafından değişik söyleniyor ve Türkçeye bu şekilde giriyor. Bunun için yabancı sözlerin Türkçede okunduğu gibi yazılması gerekir.

Tıpdaki hızlı gelişmeler, yabancı yayınları izleme zorunluluğu doğurmuştur. Uygulama amacıyla yaratılan kısaltma dili, neredeyse başı başına bir konuşma dili haline gelmiştir. Değişik konuların izlenmesi sırasında o konularla ilgili özel kısaltmalar için ilk defa 1978 yılında Dr.Çağatay Güler tarafından küçük bir el kitabı yayımlanmıştır.

Bugün için Türk tıbbı 2 sözlüğe gereksinmektedir:

1-Türk tıp terimleri imla kılavuzu

2-Tıpta kullanılan kısaltmalar sözlüğü